C O P E
Member since 2019
JM14482

Dyskusje/polemiki/recenzje

Ewa Marynowicz-Hetka*

Prekursorki edukacji/oświaty dorosłych / pracy społecznej w pokoleniu historycznym Radlińskiej

Abstrakt

Przedmiotem artykułu jest analiza biografii ponadindywidualnych jedenastu prekursorek edukacji, oświaty dorosłych, pracy społecznej, które żyły i działały w drugiej połowie XIX w. i pierwszej połowie XX w. w kilku europejskich krajach frankofońskich (Belgii Francji, Szwajcarii) oraz w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. W tekście przyjmuje się, że linie biograficzne, które można wyprowadzić z lektury tych opisów życia i aktywności, pozwalają skonstruować wyobrażenie o tych wybitnych kobietach, działających na przełomie wieków i tworzących symbolicznie ujmowane pokolenie historyczne. Jego uczestniczką była też Helena Radlińska. Biografie te zebrane zostały przez zespół badaczy skupionych w sieci Recherche en éducation et Formation (REF) i opublikowane w analizowanej w tym tekście książce, przygotowanej pod redakcją Françoise F. Laot, Claudie Solar (2018b).

Słowa kluczowe: biografia ponadindywidualna, pokolenie historyczne, prekursorki edukacji/oświaty dorosłych / pracy społecznej, Helena Radlińska.

Precursors of Education / Adult Education / Social Work in Radlińska's Historical Generation

Abstract

The article offers an analysis of supra-individual biographies of eleven female precursors of education, adult education and social work, who lived and were active during the second half of the 19th and first half of the 20th centuries in several francophone countries (Belgium, France, Switzerland) and in the United Kingdom and the United

* Uniwersytet Łódzki
Artykuł otrzymano: 20.03.2022; akceptacja: 17.05.2022.

https://doi.org/10.18778/2450-4491.15.14

States of America. The text is based on the recognition that biographical lines obtained from reading the descriptions of life and activity allow us to construct a symbolically-perceived historical generation. Helena Radlińska was one of the members of this generation. These biographies were collected by a team of scholars working in the network *Recherche en éducation et formation* (REF) and published in the book edited by Françoise F. Laot and Claudie Solar (2018b), which is analyzed in the article.

Keywords: supra-individual biography, historical generation, precursors of education / adult education / social work, Helena Radlińska.

Wprowadzenie

Celem niniejszego eseju recenzyjnego jest przybliżenie kontekstu międzynarodowego pokolenia historycznego, w jakim usytuowana była postać i aktywność Heleny Radlińskiej. Dokonane ono zostanie na podstawie odniesień do pracy zespołowej *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, przygotowanej pod kierunkiem Françoise F. Laot i Claude Solar, z przedmową Rebeki Rogers, opublikowanej w Paryżu w 2018 r., w Wydawnictwie L' Harmattan. Książka ta stanowi rezultat prac seminaryjnych[1] sporej grupy badaczy analizujących zagadnienie pierwszych aktywności oświatowych inicjowanych przez kobiety – aktywistki społeczne w drugiej połowie wieku XIX i pierwszej połowie wieku XX. Zespołem tym kierowały badaczki zajmujące się historią edukacji/oświaty dorosłych, ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia kobiet w tych przestrzeniach społecznych: Françoise F. Laot z Francji i Claudie Solar z Kanady (Montrealu).

Wśród autorów książki i członków zespołu badawczego znalazło się siedem osób, które poniżej zostaną scharakteryzowane na podstawie not zawartych w książce. Marie Thèrèse Coenen z Belgii zajmuje się usytuowanymi w kontekście historycznym badaniami nad feminizmem, syndykalizmem i kształceniem pracowników oświaty społecznej/ludowej (*populaire*). Ostatnio opublikowała dwa tomy prac na temat aktywności kobiet w związkach zawodowych w latach 1830–1940 i 1945–1983. Joëlle Droux, z Wydziału Psychologii i Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu w Genewie, prowadzi badania w zakresie historii społecznej i edukacji m.in na temat dzieciństwa oraz pielęgniarstwa w Szwajcarii romańskiej. Współpracuje z nią Marie-Élise Hunyadi – doktorantka na Uniwersytecie w Genewie, podejmująca w swej rozprawie, przygotowywanej w formule *cotutelle* z Uniwersytetem Paris Descartes, zagadnienie dostępu kobiet do uniwersyteckich studiów wyższych. Jacques Eloy jest socjologiem, związanym z Uniwersytetem Lille 3. Jego zainteresowania badawcze odnoszą się do pracy socjalnej i animacji społeczno-kulturalnej oraz historii instytucji pomocowych, takich jak np. centra socjalne. Françoise F. Laot jest profesorką na uniwersytetach

[1] Prace prowadzone były w ramach sieci badawczej REF (Recherche en éducation et formation), skupiającej badaczy edukacji z krajów frankofońskich. Projekty artykułów zamieszczonych w omawianej książce były przedmiotem dyskusji uczestników kolejnego sympozjum sieci badawczej, które odbyło się 4–5 lipca 2017 roku w Conservatoire National des Arts et Métiers (CNAM) w Paryżu.

francuskich, podejmuje w swych pracach badawczych zagadnienia historii wychowania i kształcenia dorosłych, jak również analizuje żądania międzynarodowych związków zawodowych w sprawie kształcenia kobiet do pełnienia ról zawodowych. W badaniach posługuje się obrazem, zdjęciami, filmem. Kolejna autorka, Elsa Roland, jest badaczką w naukach o wychowaniu związaną z Université Libre w Brukseli, podejmującą w swych pracach zagadnienia dzieciństwa i nurtów liberalnych w edukacji oraz alternatywnych form nauczania w przekroju historycznym. Claudie Solar, związana z andragogiką na Uniwersytecie w Montrealu, zajmuje się edukacją dorosłych, w tym zwłaszcza kobiet i ich dostępem do studiów wyższych. Marianne Thivend, badaczka związana z Université Lumière Lyon 2, podejmuje w swych pracach zagadnienia historii nauczania w XIX i XX wieku, szczególnie zaś kształcenia technicznego i zawodowego. Jedną ze współautorek i uczestniczek tego zespołu badawczego jest także pisząca te słowa (por. Marynowicz-Hetka, Laot 2018; 2022)[2].

Koncepcja książki

Autorki wprowadzenia i równocześnie koordynatorki publikacji, Françoise F. Laot i Claudie Solar, ze skromnością przedstawiają jej zamysł, pisząc: „praca ta stanowi dopiero pierwszy etap, wstępne rozpoznanie «nowych» prekursorek edukacji dorosłych" (Laot, Solar 2018a: 15). Formułują przypuszczenie, że odkrycie owych „nowych" prekursorek zależy od autorów i ich intuicji poszukiwań w przeszłości. Inaczej mówiąc, zamysł badawczy polega z jednej strony na odnalezieniu zapomnianych postaci, znaczących dla edukacji/oświaty dorosłych i pracy społecznej, z drugiej zaś na wpisaniu ich biografii w kontekst międzynarodowy, co zdaniem redaktorek książki ma już utrwaloną pozycję[3] w dyskursie frankofońskim.

Powody te wpłynęły na zastosowane w książce dość swobodnego kryterium doboru postaci. Przyjęto, że „badacze uczestniczący w tym zespole w sposób niezależny, według swego wyboru, zaproponują biografię danej osoby, której umieszczenie w tej pozycji uznają jako niezbędne dla oświetlenia analizowanego zagadnienia" (Laot, Solar 2018a: 20). Ta kwestia metodologiczna – kryterium doboru postaci – jest też przedmiotem uwagi Rebeki Rogers (2018: 6), która jest autorką przedmowy do książki. Jej zdaniem wolny wybór, jaki otrzymali autorzy książki i uczestnicy seminarium, przyniósł nieoczekiwane rezultaty. Zabrakło ważnych postaci z wielu środowisk, instytucji religijnych, również z Czerwonego Krzyża. Równocześnie Rogers zauważa, że jedną z niespodzianek jest to, iż w książce są też postaci, których działania „były w niewielkim stopniu związane z edukacją dorosłych" (Rogers 2018: 6). Ich biografie, a przede wszystkim ich aktywność, wyraźnie wykraczały poza współczesne pojmowanie edukacji dorosłych. Wielokrotnie w tym wprowadzeniu do książki autorka przywołuje Helenę Radlińską, aby w konkluzji skonstatować, że „pedagogika

[2] Tłumaczenie artykułu (Marynowicz-Hetka, Laot 2018) znajduje w niniejszym numerze, z tego powodu w tym artykule dokonania Radlińskiej są jedynie sygnalizowane kontekstowo.

[3] Autorki przywołują m.in. pięciotomową historię kobiet na Zachodzie (por. Perrot, Duby 2002) oraz prace omawiające wymiar międzynarodowy ich aktywności (m.in. Gubin i in. 2004).

społeczna" (wzięta w cudzysłów), praktykowana przez opisywane w pracy prekursorki edukacji/oświaty dorosłych, pracy społecznej, jest środkiem do „powiązania nauk o wychowaniu z naukami o kulturze i społeczeństwie" (Rogers 2018:12)[4].

Szczególnie godna uwagi jest zastosowana metoda badań, określona jako „biografia nieosobowa/ponadindywidualna"[5] (*biographie impresonnelle)*. Metoda ta, wpisując się w podejście metodologiczne określane w badaniach historycznych metaforą „zwrot biograficzny" (Laot, Solar 2018a: 15), umożliwia ukazanie aktywności danej postaci w kontekście społecznym, a nawet jej wtopienie w tenże kontekst. Kiedy tę metodę stosuje autor dla opisu własnego życia, niekiedy używa rozwiązań leksykalnych[6] wzbudzających zdziwienie (por. m.in. Strasser 2012), jak to było z autobiograficzną powieścią Annie Ernaux (2008; 2022). Z tego powodu w omówieniach tej metody stosowanej w autobiografiach spotykamy się ze sformułowaniami: „autobiografia społeczna" (Montémont 2011; Strasser 2012: 168) czy „autobiografia generacji/pokolenia", sprzyjająca wzajemnemu przenikaniu pamięci indywidualnej i pamięci zbiorowej (Strasser 2012:165–166).

Bezpośrednim argumentem wyboru tego podejścia było zastosowanie metody biografii ponadindywidualnej przez Françoise Thébaud (2007), kiedy opracowywała biografię Marguerite Thibert, aktywistki społecznej przełomu wieków, działającej w Międzynarodowej Organizacji Pracy. Z kolei impulsem do przyjęcia tego postępowania badawczego przez F. Thébaud była autobiografia Annie Ernaux (2008), napisana z perspektywy biografii ponadindywidualnej. Na tę dość pogmatwaną drogę wprowadzania tego podejścia badawczego do dyskursu społeczno-historycznego zwracają autorki wstępu do książki (Laot, Solar 2018a: 16). Koordynatorki tego projektu badawczego i redaktorki książki podkreślają, że „ten typ podejścia badawczego, w którym to, co indywidualne i to, co kolektywne (zbiorowe) wzajemnie się przenikają i umożliwiają odkrycie sensu omawianym wydarzeniom oraz konstruowanie wiedzy o czasach minionych" (Laot, Solar 2018a: 16). Z tego powodu zastosowane podejście badawcze zdecydowanie wzbogaca przekaz, ukazując wybitne kobiety w kontekstach społecznych, i konstruuje wiedzę o pokoleniu historycznym przełomu wieków.

[4] Jest tu przywoływany cytat z artykułu poświęconego Helenie Radlińskiej (Marynowicz-Hetka, Laot 2018: 181).

[5] W polskich przekładach i ich omówieniach (np. Ernaux 2022) bardziej powszechne jest sformułowanie: „biografia bezosobowa". Wydawało się, że właściwsze jest mówienie o biografii nieosobowej, bo opisywana postać jest w takiej jest w tym przekazie obecna, tylko inaczej, nieosobowo/ponadindywidualnie, niejako „schowana" za kontekstem społecznym, politycznym, wpisana w niego. Tę kategorię przywołuje też Pierre Bourdieu w swej ostatniej pracy, opublikowanej pośmiertnie (Bourdieu 2004: 5; Pinto 2006: 436), omawiając metodę auto-analizy, mówi tam o „wyznaniu nieosobowym/ponadindywidualnym" (*confession impersonnelle*). Por. artykuł Eveline Pinto (2006: 436–443). W trakcie dyskusji na konwersatorium Jullienowskim realizowanym od pewnego czasu systematycznie w Łódzkim Towarzystwie Naukowym doktor Marcin Kafar zaproponował termin: „biografia ponadindywidualna". Przyjęłam tę propozycję, z podziękowaniem, bo uznałam, że najlepiej oddaje sens terminu francuskiego, podkreślając ponadindywidualny wymiar biografii konstruowanej transwersalnie, w sposób akcentujący kontekst społeczno-kulturowy losów indywidualnych. Takie tłumaczenie tego terminu francuskiego zostało przyjęte w tym artykule.

[6] Chodzi tu o rezygnację z wypowiedzi autobiograficznej w pierwszej osobie i o stosowanie zaimków w trzeciej osobie (ona, on, ono) bądź w pierwszej osobie liczby mnogiej (my). Por. m.in. Strasser 2012: 167.

Prekursorki edukacji/oświaty dorosłych / pracy społecznej

We wprowadzeniu redaktorek książki (Laot, Solar 2018a: 27) znajdujemy zestawienie analizowanych w książce biografii prekursorek edukacji/oświaty dorosłych / pracy społecznej. Wynika z niego, że ich biografie dzielił czas historyczny, ograniczony datami urodzin i śmierci. Cztery z nich żyły i działały w wieku XIX, pozostałe siedem urodziło się po 1867 r. i ich aktywność przypadała na ostatnie dwudziestolecie wieku XIX oraz pierwszą połowę wieku XX.

Biografie prekursorek edukacji omawiane są w porządku chronologicznym. Najstarsze z nich urodziły się na początku XIX wieku. Prawie cały ten wiek żyła Francuska Jeanne Deroin (1805–1894), związana z ruchem socjalistycznym, która ponad 60 lat swego życia spędziła na wygnaniu w Wielkiej Brytanii. Jej życie i aktywność analizuje Françoise Laot (2018), która tak uzasadnia zainteresowanie tą postacią:

> Dzięki licznym pracom frankofońskim i anglofońskim, które jej poświecono w ciągu ostatnich 40 lat, jest aktualnie rozpoznawana w środowisku międzynarodowym jako jedna z pionierek walki o obywatelskość kobiet […] i postrzegana jako jedna z pierwszych 'feministek' […], podczas gdy jej aktywność w zakresie edukacji dorosłych jest mniej znana (Laot 2018: 32–33).

W wieku XIX działały jeszcze dwie Belgijki, matka i córka de Gamond, które rozwinęły w Belgii idee szkolnictwa (*l'éducation liberale des femmes*) dostępnego dla młodych dziewcząt i kobiet. Były to: Zoé Gatti de Gamond (1806–1854) oraz jej córka Isabelle de Gamond (1839–1905). Pionierstwo aktywności tych kobiet wyraża dobitnie następujące sformułowanie autorki ich biografii Elsy Roland (2018): „trzeba stworzyć «nową kobietę» nie tylko, jak dotychczas odpowiedzialną za rodzinę, ale także za społeczeństwo" (Roland 2018: 67). Dokonania tych dwu kobiet – utworzenie wielu instytucji edukacyjnych, m.in. *Institut de jeunes filles* [Instytut dla młodych dziewcząt] czy czasopisma pt. *L'éducation de la femme* [7] [Wychowanie kobiety] stanowiły przygotowanie kształtującego się ruchu „Nowego Wychowania i towarzyszących mu form eksperymentalnego nauczania, rozwijanych w wieku XX w Belgii, zwłaszcza przez Owidiusza Decrolyego, aż do naszych czasów, w postaci «pedagogiki aktywnej»" (Roland 2018:69).

Na wiek XIX i XX przypada też życie i działalność Francuzki z Lyonu, Élise Luquin (1832–1933), która przedstawiana jest w tej książce jako prekursorka kształcenia zawodowego kobiet, szczególnie w przestrzeni handlu. Jej życie i aktywność społeczną: zorganizowanie kursów księgowości oraz następnie przez 40 lat kierowanie słynną lyońską szkołą księgowości i prawa handlowego, omawia Marianne Thivend (2018: 79). Élise Luquin była nie tylko inicjatorką tego typu kształcenia, ale także autorką książek z zakresu prawa handlowego, jak też wydawcą czasopisma *Journal des économistes* [Dziennik ekonomistów]. Bardzo szybko została uznana przez władze

[7] Czasopismo to założyła córka Zoé Gatti de Gamond, Izabela, która – jak podaje autorka ich biografii Elsa Roland (2018: 61) – miała dobre relacje ze środowiskiem edukacyjnym Paryża, zwłaszcza zaś z Jeanem Macé, twórcą i ważną postacią francuskiej Ligi nauczania [*La ligue de l'enseigenement en France*].

francuskie ekspertką w tej dziedzinie oraz poproszona o upowszechnienie idei kształcenia w zakresie księgowości i handlu, również w innych miastach Francji (Thivend 2018: 79). W dowód uznania za tę aktywność (jako założycielki i dyrektorki pierwszej szkoły handlowej w Lyonie) otrzymała w 1896 r. stopień Kawalera Legii Honorowej (Thivend 2018: 71). W opinii autorki biografii jej działalność stanowi przykład realizowania celów w sposób dyskretny[8], małymi krokami, co wyrażało się m.in. w proponowaniu w jej uczelni wieczornych kursów dla kobiet, które stanowiły „przestrzeń wymiany i kształcenia dla kobiet, organizowaną przez kobiety" (Thivend 2018: 88).

Na przełomie wieków działała także Mary P. Follet (1868–1933) ze Stanów Zjednoczonych. Analizująca jej biografię Claudie Solar przywołuje o niej opinię jako o osobie o szerokich horyzontach[9], „erudytki, posiadającej wiedzę z zakresu historii, filozofii, psychologii, socjologii, ekonomii, prawa i religii zainteresowanej nauczaniem i kształceniem" (Solar 2018: 100). Autorka przytacza też pogląd jej biografa i popularyzatora jej pionierskiej działalności w zakresie managementu w służbie społeczeństwa, Emanuela Groutela, że Mary Follett „jest pionierką multidyscyplinarności i wizjonerką" (Groutel 2013: 56–58; Solar 2018: 100). Jest także uznawana za prekursorkę idei (i działań) edukacji dorosłych w Ameryce Północnej, zwłaszcza koncepcji kształcenia przez całe życie (Solar 2018: 108).

W drugiej połowie XIX w. oraz następnie w pierwszej połowie XX w. w społeczności brytyjskiej i amerykańskiej działały dwie wybitne kobiety, które swą aktywnością otworzyły drogę dla karier naukowych kobiet. Były to: Brytyjka Caroline Spurgeon (1869–1942) i Amerykanka Virginia Gildersleeve (1877–1965). Obie żyły w okresie aktywności Heleny Radlińskiej, a ich działalność skupiała się głównie na ułatwianiu kobietom dostępu do środowiska akademickiego. W toku swych karier, nie wolnych od rozmaitych przeszkód, pierwsza z nich, Caroline Spurgeon, „została profesorem literatury angielskiej w Bedford College w Londynie, a druga Virginia Gildersleeve, dziekanem Barnard College w Nowym Yorku" (Hunyadi 2018: 109–110). W obu przypadkach były to uczelnie wyższe, które przyjmowały dziewczęta (Hunyadi 2018t: 110).

Marie-Élise Hunyadi omawia w swym tekście liczne przeszkody uniemożliwiające rozwój kariery akademickiej kobiet. Caroline Spurgeon decyduje się w wieku 42 lat na podjęcie studiów doktorskich na Sorbonie, gdzie otrzymuje dyplom doktorski, który otwiera jej dalsza drogę naukową jako pierwszej kobiety-profesor w Uniwersytecie Londyńskim i drugiej osoby na tym stanowisku w Anglii (Hunyadi 2018: 114–115). O uznaniu jej dokonań w dziedzinie instytucjonalizacji dostępu kobiet do uczelni wyższych niech świadczy fakt, że w 1912 r. otrzymuje tytuł *doctora honoris causa* Uniwersytetu w Londynie.

Wielką zasługą Virginii Gildersleeve były liczne inicjatywy instytucjonalne, umożliwiające kobietom dostęp do kierunków studiów wyższych, dotychczas niedostępnych dla kobiet, takich jak dziennikarstwo, ekonomia, medycyna, prawo (Hunyadi

[8] W pełnym zakresie kształcenia wyższego kobiety mogły uczyć się w tego typu uczelni dopiero po I wojnie światowej (Thivend: 2018: 88).

[9] W roku 1896 ukazuje się jej rozprawa pt. *The Speaker of the House of Representatives*, przygotowana w specjalnie powołanym przez Uniwersytet Harvarda collegu dla kobiet, który dla nich w tym czasie był niedostępny (Solar 2018: 94).

2018: 116), a także dbałość o umocowanie dokonań jednostkowych, związanych z kwestią równością płci, poprzez różne formy ich instytucjonalizacji, m.in. odnoszące się do powołania w roku 1919 International Federation of University Women, potem także jej odpowiednika brytyjskiego. Virginia Gildersleeve przez 36 lat pełniła funkcje dziekana w Barbard College University of Columbia (Hunyadi 2018: 116), co także umożliwiło zrealizowanie tylu inicjatyw sprzyjających podejmowaniu przez dziewczęta kształcenia na poziomie wyższym, a także podstaw prawnych i instytucjonalnych, umożliwiających wysoko kwalifikowaną pracę zawodową kobiet i jej kontynuowanie w toku życia[10].

W tym okresie, przełomu wieków, działała w Genewie Marguerite Champendal (1870–1928), którą autorka tekstu, Joëlle Droux, określa jako „multipionierkę" (Droux 2018: 146). Marguerite Champendal była nie tylko pierwszą kobietą w Genewie, która uzyskała na wydziale medycznym dyplom lekarza, ale także twórczynią licznych inicjatyw w dziedzinie ochrony zdrowia i higieny kobiet oraz małych dzieci. M.in. rozwinęła w Genewie i Szwajcarii romańskiej inicjatywę „Kropli mleka" (*Goutte de lait*) oraz służące jej instytucje (m.in. produkcji mleka w proszku). Założyła pierwszą w Genewie szkołę dla pielęgniarek oraz pierwszy żłobek, który stanowił m.in. placówkę praktyk dla uczennic tej szkoły.

Rówieśniczką Radlińskiej była Marie-Jeannine Bassot (1878–1935), pochodząca z burżuazyjnej rodziny paryskiej, związanej z generalicją wojskową. Dzięki naukom teologa, ojca Paula Gironda (1841–1914), Bassot poznała problemy społeczne, ubóstwo i – jak to określa autor tekstu Jacques Éloy – dokonała się w niej przemiana duchowa, intelektualna oraz społeczna (Éloy 2018: 148). Marie-Jeannine Bassot sprzeciwiła się woli rodziców[11] i związała swe życie z tworzącymi się na terenie Francji domami społecznymi (*maison sociale*), które wzorowano na settlementach amerykańskich i angielskich (Éloy 2018: 148–149)[12]. W toku prac zmodyfikowała tę inicjatywę, tworząc oryginalny projekt organizacji domu społecznego, który szybko upowszechnił się we Francji i stał się ważnym ogniwem integrującym społeczność sąsiedzką w dzielnicach robotniczych. Jak to określa Jacques Éloy, koncepcja ta oparta była na trzech filarach, zasadach organizacji:

> po pierwsze, na zasadzie '*résidence*', czyli zamieszkiwania w społeczności, z którą się pracuje i podziela z nią trudy i przyjemności sąsiedztwa […];

[10] Np. chodziło o zmianę prawa w instytucji, którą kierowała, umożliwiającego kobietom-nauczycielkom kontynuowanie pracy w zawodzie po zamążpójściu, uzyskanie płatnego urlopu macierzyńskiego, co nie było stosowane (Hunyadi 2018: 117).

[11] W biografiach postaci opisywanych w tej książce dość powszechna była ich niezgoda wobec rodziców, którzy preferowaliby inną drogę życiową dla swych córek. Najsilniejszy wyraz tego nieposłuszeństwa oddaje przypadek Marie-Jeannine Bassot, która przez rok starała się bezskutecznie przekonać rodziców, że jej powołaniem jest bycie „rezydentką" w domu społecznym w Montrouge, pod Paryżem. Konflikt ewoluował i został przez rodziców zinstytucjonalizowany, co spowodowało proces sądowy wytoczony im przez córkę oraz w konsekwencji zniszczyło reputację tej placówki. Szczegółowy opis tego konfliktu rodzinnego, który stał się publicznym, podaje Jacques Éloy (2018: 149–150).

[12] Jak wiadomo, formuła settlementów, spopularyzowana w USA przez Laurę Jane Addams (1860–1935), zakładała wspólne zamieszkanie w danej społeczności i odziaływanie wychowawcze poprzez nawiązanie stosunków przyjacielskich i braterskich (siostrzanych) ze współmieszkańcami. Najbardziej znanym środowiskiem łączącym „rezydentów" z mieszkańcami był „Hull House" (por. Naumiuk 2016: 43–44).

> po drugie, szacunku i uznania dla drugiego jego poglądów religijnych, politycznych i jego wolności wyboru, które to cechy pozwolą na kształtowanie 'prawdziwie ludzkich' relacji; po trzecie, na zasadzie tworzenia w sąsiedztwie stosunków przyjaźni i solidarności (Éloy 2018: 150–151).

Inicjatywa Marie-Jeannine Bassot nie tylko doskonale rozwinęła się w okresie jej aktywności, ale także wpłynęła na kształt edukacji społecznej, popularyzowanej następnie przez centra socjalne, dzisiaj nadal często nazywane domami społecznymi (*maison sociale*). W czasach Bassot te formy edukacji społecznej i Nowego Wychowania nazywane były *résidence sociale* (odpowiednik amerykańskich settlementów), na terenie których zamieszkiwała sama Bassot, a także jej współpracowniczki „rezydentki" i wolontariuszki. Charakterystyczną cechą funkcjonowania tego organizmu była kompleksowość orientowania aktywności ukierunkowanych na dzieci, młodzież (chłopców i dziewczęta) oraz ich rodziców. Jacques Éloy wymienia aktywności dla tych wszystkich grup wiekowych zamieszkujących obszar określany jako *résidence sociale*. Pisze tak:

> dla dzieci: świetlica, gry zespołowe, zajęcia gimnastyczne, rytmiczne, śpiewu, pantominy, solfeżu, rysunku, dekoracji wnętrz, szycia; dla chłopców i dziewcząt: sport zespołowy, przygotowanie quasi zawodowe w zakresie techniki, rysunku technicznego, stenografii, maszynopisania, redagowania tekstów po francusku, języka angielskiego, ponadto, w zakresie tańca, śpiewu, rysunku; dla rodziców: rozmaite gry, np. rzucanie kulą, krokiet, bilard, czy tworzenie przestrzeni wymiany w kołach mężczyzn, czy kołach sąsiedzkich. Dla wszystkich nieodpłatnie dostępna była biblioteka (Éloy 2018: 152–153).

Bardzo interesująca z punktu widzenia koncepcji pedagogiki społecznej Radlińskiej, jak też współcześnie na nowo odkrywanego w pracy socjalnej/społecznej podejścia partycypacyjnego, była metoda pracy w tej społeczności. Polegała ona na wzajemności oddziaływania w sąsiedztwie, jak też na celowo tworzonych kołach zainteresowań. W ślad za dominującymi w tym czasie koncepcjami pedagogicznymi, wpisującymi się w nurt Nowego Wychowania, minimalizowana była rola nauczyciela czy animatora rezydencji na rzecz tworzenia wśród mieszkańców, uczestniczących w różnych animacjach, relacji wzajemności i braterstwa (Éloy 2018: 156). Można powiedzieć, że była to metoda pracy ze społecznością, która łączyła się z kształtowaniem poczucia wspólnotowości wśród mieszkańców różnych generacji wieku, świadomości przynależności do tego samego pokolenia historycznego.

Działaczką belgijskich, chrześcijańskich związków zawodowych i inicjatorką powołania związków zawodowych krawcowych (*le syndicat de l'Aiguille* – związek Igły) była Victoire Cappe (1886–1927). W książce tej przedstawia tę postać Marie Thérèse Coenen (2018), analizując jej dokonania, prowadzone wspólnie z Marią Baers (1883–1959), w walce o pozycję społeczną kobiet, warunki pracy oraz płace, w których nie tylko chodziło o polepszenie życia kobiet – pracownic, ale także o „wzmocnienie moralności i religijności robotnic poprzez kształcenie i tworzenie kół samokształ-

ceniowych" (Coenen 2018: 183). Podobnie jak w pozostałych przykładach biografii prekursorek pracy społecznej, także i tutaj wizja Victoire Cappe jest dalekosiężna. W roku 1920 obie działaczki zakładają w Liège katolicką szkołę socjalną/społeczną dla kobiet i tym samym poza „wielkimi dokonaniami dla rozwoju syndykalizmu flamandzkiego i walońskiego w Belgii […] uznane są także jako prekursorki kształcenia do pracy społecznej" (Coenen 2018: 183).

Spojrzenie z oddalenia: kilka spostrzeżeń

Każda z biografii jest odmienna i indywidualna, ale analizując je w sposób transwersalny, można dostrzec linie wiążące życie i aktywność kobiet tego pokolenia historycznego. Nie należy przy tym zapominać o kontekście społeczno-historycznym, który odbijał się w indywidualnych aktywnościach i z pewnością kształtował mentalność tych wybitnych aktywistek społecznych.

Motywacje, orientacje działania omawianych postaci oscylowały nie tylko wokół wzmocnienia pozycji społecznej klasy robotniczej, proletariatu, ale także kobiet, które niezależnie od przynależności do warstwy społecznej były zwyczajowo separowane od wielu aspektów życia społecznego (prawa wyborcze, partycypacja społeczna) i możliwości wyboru drogi indywidualnego rozwoju (dostęp do wykształcenia wyższego, bariery kulturowe).

W wielu biografiach kobiet, pochodzących w większości z zamożnych rodzin, widoczne są zdarzenia graniczne. Mają one miejsce zarówno w okresie dzieciństwa (np. rozbicie rodziny, jak u Victoire Cappe; trudności finansowe, czy też bardzo szybkie dojrzewanie społeczne w wyniku życia w okupowanym kraju, jak u Radlińskiej[13]), jak i w młodości (np. brutalne zerwanie więzi rodzinnych z powodu innych wyobrażeń rodziców o przyszłości córki, niezgoda na podjęcie studiów wyższych, nacisk na zamążpójście, jak np. u Marie-Jeannine Bassot).

Ich aktywność cechowała niezgoda na rzeczywistość, która nie wyrażała się jedynie, jak to było w ówczesnym zwyczaju i przystoiło kobiecie, na aktywności filantropijnej (religijnej czy świeckiej), ale na konstruowaniu „nowego", poprzez stawanie się sobą i tworzenie siebie. Doświadczane zdarzenia były analizatorami dalekosiężnych wizji transformacji świata, w którym przyszło im żyć. Inicjowały powołanie wielu instytucji i form aktywności w różnych przestrzeniach życia: pracy społecznej (Marie Jeannine Bassot, Marguerite Champendal); kształcenia pracowników społecznych (Helena Radlińska); kształcenia zawodowego kobiet (Victoire Cappe, Élise Luquin); dostępu dziewcząt do uzyskania wykształcenia średniego (Zoé i Isabelle de Gamond) i wyższego (Mary P. Follet, czy Virginia Gildersleeve).

Popularyzowały swoje poglądy, zakładając czasopisma (Victoire Cappe, Isabelle Gatti de Gamond), prowadząc badania i kierując uczelniami, wydziałami, kolegiami (Caroline Spurgeon, Virginia Gildersleeve, Helena Radlińska), organizując związki

[13] Pisze o tym m.in. Marta Balińska (2012: 32; 36–40), charakteryzując dzieciństwo i młodość Ludwika Rajchmana, brata Heleny.

zawodowe (Victoire Cappe) i ruch socjalistyczny (Jeanne Deroin). Pierwsze w swoich krajach uzyskiwały dyplomy uczelni wyższych i wysokie stopnie naukowe, w dziedzinach dotychczas niedostępnych dla kobiet.

Rebecca Rogers (2018), autorka przedmowy noszącej znamienny tytuł: *Poszukiwanie kobiet w edukacji dorosłych*, podkreśla, że w istocie otrzymaliśmy książkę nie tyle o prekursorkach oświaty/edukacji dorosłych, ile o osobach przejętych ideą szeroko rozumianej edukacji, która „może stać się środkiem do konstruowania świata bardziej sprawiedliwego" (Rogers 2018: 9). Analizując treść zawartych w książce biografii, dostrzec można, że te wybitne kobiety, przeciwstawiające się na ogół roli narzuconej im poprzez obyczaj i kulturę, płaciły wysoką cenę za niezależność i realizowanie celów, do których były przekonane. Niejednokrotnie tą ceną była samotność[14], niekiedy zerwane więzy rodzinne, bezdzietność, często łączenie się w pary z innymi wybitnymi kobietami, wspierającymi się wzajemnie w realizowaniu nowatorskich przedsięwzięć i tworzenia siebie. W pokonywaniu trudów życia, przeszkód obyczajowych i kulturowych oraz we wdrażaniu wizji i projektów pomagała im niewątpliwie charyzma i umiejętność nawiązywania relacji społecznych.

Zaproszenie do lektury

Lektura tej książki wprowadza czytelnika w optymistyczny nastrój, potwierdza bowiem otwartość środowisk i przepływy idei oraz projektów społecznych widoczne w aktywnościach kobiet, analizowanych metodą biografii ponadindywidualnych. Wybór tej metody wydaje się bardzo trafny, pozwala bowiem nie tylko na dodatkowe ukazanie źródeł i kontekstów tworzenia się metod i treści pracy społecznej, oświaty dorosłych, ale także umożliwia podkreślenie procesu stawania się omawianych aktywistek „żywymi" postaciami, realizującymi wizje rozwoju społecznego, powszechnie uznawane za zbyt utopijne.

Odnosząc się do jednej z ostatnich książek francuskiego filozofia François Julliena, można mówić o postawie dekoinsydencji, ujmowanej jako „niezgodność i nieadekwatność wobec zastanej sytuacji, dzięki której pojawia się nowe" (Jullien 2020: 45). Ta postawa, tak charakterystyczna także dla samej Radlińskiej i powołanej przez nią pedagogii społecznej, wydaje się być niezmiennie aktualną.

Bibliografia

Balińska M. A. (2012[1995]) *Ludwik Rajchman. Życie w służbie ludzkości*, tłum. M. Braunstein, M. Krasicki, przedmowa B. Geremek, Warszawa,Wydawnictwo Studio EMKA.

Bourdieu P. (2004) *Esquisse pour une auto-analyse*, Paris, Éditions Raisons d'agir.

[14] Claudie Solar (2018: 94) podaje, że połowa kobiet, które ukończyły w tym czasie kolegia tworzone przy wielkich uniwersytetach amerykańskich odrzucało ideę małżeństwa.

Coenen M.-T. (2018) *Victoire Cappe: syndicalisem et formation, les deux leviers de l'autonomie des travailleuses* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, F. F. Laot, C. Solar (red.), Paris, L'Harmattan, s. 183–204.

Droux J. (2018) *Margueritte Champendal:entrepreneure en santé et pionnière de l'éducation des femmes à l'hygiène* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, F. F. Laot, C. Solar (red.), Paris, L'Harmattan, s. 129–146.

Éloy J. (2018) *Marie – Jeanne Bascot,éducatrice du voisinage* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, F. F. Laot, C. Solar (red.), Paris, L'Harmattan, s. 147–162.

Ernaux A. (2008) *Les Années*, Paris, Gallimard.

Ernaux A. (2022) *Lata*, tłum. M.Budzińska, K. Jarosz, Wydawnictwo Czarne.

Gubin E., Jacques C., Rochefort F., Studer B., Theébaud F., Zancarini-fournel M. (red.) (2004) *Le siècle des féminismes*, przedmowa M. Perrot, Paris, Les éditions de l'Atelier - Éditions ouvrières.

Groutel E. (2013) *Follet. Un management au service de la société*, Paris, Humanisme et Organisations.

Hunyadi M.-É. (2018) *Caroline Spurgeon, Virginia Gildersleeve et la promotion des carrières intelluctuelles féminines* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, F. F. Laot, C. Solar (red.), Paris, L'Harmattan, s. 109–128.

Jullien F. (2020) *Politique de la décoïncidence*, Paris, L'Herne.

Laot F. F. (2018) *Jean Deroin et l'éducation mutuelle des femmes et des prolétaires* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, F. F. Laot, C. Solar (red.), Paris, L'Harmattan, s. 31–50.

Laot F. F., Solar C. (2018a) *Introduction.Rechercher des pionnières à la croisée des chemins de l'histoire de l'éducation des adultes* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, F. F. Laot, C. Solar (red.), Paris, L'Harmattan, s. 13–29.

Laot F. F., Solar C. (red.) (2018b) *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, Paris, L'Harmattan.

Marynowicz-Hetka E., Laot F. F. (2018) *Éducation des adultes et progrès social selon Helena Radlińska* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, F. F. Laot, C. Solar (red.), Paris, L'Harmattan, s. 163–182.

Marynowicz-Hetka E., Laot F. F. (2022) *Edukacja/oświata dorosłych i postęp społeczny wedlug Heleny Radlińskiej*, tłum. E. Marynowicz-Hetka, „Nauki o Wychowaniu.Studia Interdyscyplinarne", nr 2(15), s. 202–219, https://doi.org/10.18778/2450-4491.15.11.

Montémont V. (2011) *Les Années : vers une autobiographie sociale* w: *Annie Ernaux : se perdre dans l'écriture de soi,* D. Bajomée, J. Dor (red.), Paris, Klincksieck, s. 117–132.

Naumiuk A. (2016) *Jane Adams i jej koncepcja pracy w środowisku społecznym*, „Pedagogika Społeczna", nr 3(61), s. 37–54.

Perrot M., Duby G., Thébaud F. (red.) (2002) *Histoire des femmes en Occident*, t. 5, Paris, Perrin.

Pinto E. (2006) *Autobiographie, Confessions impersonnelles, auto-analyse,* „Questions de communication", nr 9, s. 435–453, https://doi.org/10.4000/questionsdecommunication.7946.

Roland E. (2018) *Isabelle et Zoé Gatti de Gamond et l'éducation libérale des femmes en Belgique au XIXème siècle* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, F. F. Laot, C. Solar (red.), Paris, L'Harmattan, s. 51–70.

Rogers R. (2018) *Préface. Chercher les femmes dans l'éducation des adultes* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, F. F. Laot, C. Solar (red.), Paris, L'Harmattan, s. 5–12.

Solar C. (2018) *Pour une vraie démocratie : Mary Follet et les écoles du soir,* w : *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, F. F. Laot, C. Solar (red.), Paris, L'Harmattan, s. 89–108.

Strasser A. (2012) *L'énonciation dans les années. Quand les pronoms conjuguent mémoire individuelle et mémoire collective*, „Roman 20-50", nr 2(54), s. 165–175, https://doi.org/10.3917/r2050.054.0165.

Thébaud F. (2007) *Écrire l'histoire des femmes et du genre*, Lyon, ENS Editions, https://doi.org/10.4000/books.enseditions.6516.

Thivend M. (2018) *Élise Luquin, une pionnière de la formation commerciale féminine en France dans la seconde moitié du XIX ème siècle* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, F. F. Laot, C. Solar (red.), Paris, L'Harmattan, s. 71–88.

O Autorce

Ewa Marynowicz-Hetka – pedagog społeczny, profesor nauk humanistycznych, emerytowany profesor Uniwersytetu Łódzkiego, d.h.c. Uniwersytetu w Ostrawie. Redaktor naczelny czasopisma „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne", wydawanego przez Wydział Nauk o Wychowaniu UŁ i Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Jej zainteresowania badawcze dotyczą namysłu nad podstawami działania pedagoga społecznego w polu praktyki, kształcenia do profesji społecznych i działania w polu pracy socjalnej/społecznej, epistemologicznych i metodologicznych przesłanek konstruowania narzędzi analizy aktywności w polu praktyki. Ostatnio ukazały się jej książki: *Pedagogika społeczna. Pojmowanie aktywności w polu praktyki* (2019), *Social Pedagogy: Comprehending Activity in the Field of Practice* (2020).

Ewa Marynowicz-Hetka – social pedagogue, professor of humanities, professor emeritus of the University of Lodz, d.h.c. University of Ostrava. She is the editor-in-chief of the journal "Educational Sciences. Interdisciplinary Studies", published by the Faculty of Educational Sciences of the University of Lodz and the University Press. Her research interests include: reflection on the foundations of social pedagogue's action in the field of practice; education in social professions and to the action in the field of social work; epistemological and methodological rationales for constructing analytical tools for the analysis of activity in the field of practice. Recently, she published *Pedagogika społeczna. Pojmowanie aktywności w polu praktyki* (2019), *Social Pedagogy: Comprehending Activity in the Field of Practice* (2020).

Cytowanie

Marynowicz-Hetka E. (2022) *Prekursorki edukacji/oświaty dorosłych / pracy społecznej w pokoleniu historycznym Radlińskiej*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne", nr 2(15), s. 259–270, https://doi.org/10.18778/2450-4491.15.14.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY 4.0